

Katarzyna Słojkowska
(Warszawa)

MATERIAŁY JÓZEFA TRZEBIŃSKIEGO
(1867–1941)
(105)

Józef Trzebiński urodził się w 1867 roku we wsi Kozuby Wielkie na Ziemi Kaliskiej jako syn Mikołaja, zubożałego ziemianina i Teofili Kruszewskiej. Po śmierci ojca w 1879 r. wraz z matką i dwójką rodzeństwa przeniósł się do Siedlec, w których ukończył gimnazjum i w 1888 roku uzyskał maturę.

W 1890 r. po przeniesieniu się rodziny do Warszawy, rozpoczął studia na Uniwersytecie Warszawskim, z początku medyczne, następnie przyrodnicze. Był to dla niego trudny czas: śmierć matki w 1891 r., eksmisja z zajmowanego mieszkania i rozdzielenie z rodzeństwem, aresztowania w roku akademickim 1893–1894 i osadzenie w Cytadeli za sprawy oświatowe. Po zwolnieniu na jesieni 1894 r. przyjął posadę prywatnego nauczyciela w Hucie Garwolińskiej. Tu napisał swoją pierwszą rozprawę pt. *Flora lasów garwolińskich*, zaliczoną jako pracę kandydacką i wydrukowaną w „Sprawozdaniach Komisji Fizjograficznej Akademii Umiejętności w Krakowie”.

Chcąc pogłębić swoją wiedzę, w 1898 r. studiował ogrodnictwo w Instytucie Pomologicznym w Prószkowie (Proskau) na Górnym Śląsku. W następnym roku, dzięki stypendium Kasy im. Mianowskiego udał się do Lipska, gdzie pracował pod kierunkiem fizjologa roślin prof. W. Pfeffera nad zagadnieniem *Wpływ podrażnień na wzrost pleśni *Phycomyces nitens**. Praca ta, ukończona w Krakowie i wydrukowana w „Rozprawach Akademii Umiejętności”, przyniosła mu tytuł doktora filozofii Uniwersytetu Jagiellońskiego.

W latach 1900–1904 r. był asystentem przy Katedrze Anatomii i Fizjologii Roślin UJ, pracując pod kierunkiem prof. Edwarda Janczewskiego.

Następnie w 1904 objął kierownictwo Działu Mikologicznego Stacji Entomologicznej Wschodnioeuropejskiego Związku Cukrowników w Śmiełach na Ukrainie, gdzie przez osiem lat prowadził intensywne badania nad chorobami buraków cukrowych i innych roślin uprawnych, jednocześnie opracowując miejscową florę. W tym czasie odbył wycieczki do Kijowa, Odessy, Nikołajewa, Chersonia, na Krym i Kaukaz, podczas których zaznajomił się z roślinnością południowej Rosji. Ponadto wyjeżdżał za granicę aby zapoznać się ze stanem badań i urządzeniami Stacji Ochrony Roślin w Pradze, Wiedniu, Berlinie, Hohenheimie i Sztutgarcie.

W 1912 r. przeniósł się do Warszawy, gdzie zorganizował na nowo Stację Ochrony Roślin przy Towarzystwie Ogrodniczym, a jako jej uzupełnienie założył poletka doświadczalne w Morach pod Warszawą. By polepszyć prowadzone w skali krajowej badania fitopatologiczne, odbył kolejne podróże do Austrii i Niemiec, a następnie do Szwajcarii i Holandii.

W 1916 r. objął stanowisko inspektora Ogrodu Botanicznego Uniwersytetu Warszawskiego. Jednocześnie rozwijał ożywioną działalność pedagogiczną, wykładając na kursach rolniczych i ogrodniczych, przekształconych w 1918 r. na Szkołę Główną Gospodarstwa Wiejskiego.

W 1918 r. powierzono mu stanowisko kierownika Wydziału Ochrony Roślin w Państwowym Instytucie Naukowym Gospodarstwa Wiejskiego w Puławach. Placówkę tą zorganizował i urządził od podstaw. Jednocześnie rozwijał pracę badawczą nad chorobami roślin uprawnych oraz poradnictwo z zakresu ochrony roślin.

W 1920 r. habilitował się na Uniwersytecie Jagiellońskim w zakresie botaniki, ze szczególnym uwzględnieniem fitopatologii.

W roku akademickim 1923/1924 objął stanowisko profesora zwyczajnego w Katedrze Systematyki Roślin oraz dyrektora Ogrodu Botanicznego Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie. W latach 1925–1926 pełnił funkcję dziekana Wydziału Matematyczno-Przyrodniczego USB.

Od 1928 r. kierował Oddziałem Mikologicznym Stacji Ochrony Roślin w Wilnie.

Opublikował 37 prac naukowych oraz około 60 artykułów, w tym popularyzatorskich na łamach pism ogrodniczych i rolniczych oraz w ulotkach. Był autorem dwóch podręczników: *Choroby roślin uprawnych, powodowane przez grzyby i inne ustroje pasożytnicze* (1912) oraz *Choroby roślin (ogólna fitopatologia)* (1930). Ponadto napisał pierwszą polską *Metodykę botaniki* i krótkie wskazówki *Jak zbierać rośliny* (1917).

Od roku 1910 był współpracownikiem Komisji Fizjograficznej, a od 1916 Komisji Geograficznej Akademii Umiejętności w Krakowie. W 1916 r. został wybrany na członka Towarzystwa Naukowego Warszawskiego, a w 1925 r. na członka Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie. Od 1930 r. był członkiem korespondentem Polskiej Akademii Umiejętności, a w 1934 r. został członkiem zwyczajnym zamiejscowego Wydziału IV (nauk biologicznych).

W 1936 r. został odznaczony za osiągnięcia naukowe Krzyżem Komandorskim Orderu Polonia Restituta.

Od 1901 r. był żonaty z Anną Okuliczówną z Łotowian na Litwie, z którą miał dwie córki. Żona zmarła przy narodzinach drugiej córki Anny w czasie zamieszkiwania przez rodzinę na Ukrainie. Następnie Józef Trzebiński miał drugą żonę- Helenę Brazajtisównę, z którą miał syna Tadeusza.

Zmarł w Wilnie 30 sierpnia 1941 roku. Pochowano go w kwaterze profesorów Uniwersytetu Stefana Batorego na Cmentarzu na Rossie.

Spuścizna trafiła do PAN Archiwum w Warszawie w dwóch transzach – w 1978 roku jako dar Tadeusza Trzebińskiego (ks. nab. 1465) i w 1980 roku jako zakup od Anny Wróblewskiej (ks. nab. 1576). Jej rozmiar wynosi 0,11 m.b.

W 2020 roku Katarzyna Słojkowska opracowała inwentarz, na który składa się 6 jednostek archiwalnych, zawierających materiały z lat 1888 –1986. Reprezentują one siedem grup materiałów, określonych przez „Wytyczne opracowania spuścizn archiwalnych po uczonych”. Są to kolejno prace twórcy spuścizny, materiały działalności, materiały biograficzne, korespondencja, materiały o twórcy zespołu, rodzinne i załączniki.

Na zastosowany układ materiałów złożyły się czynniki takie jak: niewielki rozmiar spuścizny, istniejące trwałe połączenie części dokumentów oraz dwa momenty przekazania. Jednostka 5 zawiera w całości materiały przekazane w 1978 roku, z których część została naklejona na karty zeszytu (najprawdopodobniej przez twórcę spuścizny).

W serwisie Szukaj w Archiwach zespół posiada numer 565.

Źródła i bibliografia

1. *Materiały Józefa Trzebińskiego*, PAN Archiwum w Warszawie, 105, j. 6

INWENTARZ

1. J.T. [red.], *Kurs zoologii*

J.T. *Przyczynek do znajomości grzybów pasożytniczych południowo-zachodniej części Litwy i północno-wschodniej Polski*

Skrypt wykładów prof. Nikołaja Nasonova, odbitka

1894, 1937, rkp., rkp. pow., druk, j. pol., j. ros., sz., opr., ss. 220 + k. 1, ss. 8

2. *Rysunki z mikroskopu*

Spis roślin do zielnika: Flora Łotowian

Zoocecidja Smila

Materiały warsztatowe
1900–1912, rkp., l., sz., k. 48

3. *Wykłady wileńskie*

Zeszyty z zapiskami do systematyki, ekologii i fizjologii roślin i botaniki ogólnej, ponadto zapiski do odczytu dotyczącego narządów zmysłów i wrażliwości u roślin 1921–1930, rkp., masz., l., sz., k. 362

4. Zakład Systematyki Roślin Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie

Wykaz słuchaczy z lat 1926–1937 wraz z informacjami o ich tematach badawczych, notatka informacyjna Ireny Sokołowskiej-Rutkowskiej
Przed 1939, 1986, rkp., l., sz., k. 25

5. Dokumenty działalności, życia codziennego, rodzinne

Lista płac Ogrodu Botanicznego w Warszawie, rozkaz wyjazdu, przepustki, rachunek Instytutu Gospodarstwa Wiejskiego w Puławach, zaświadczenie Towarzystwa Ogrodniczego Warszawskiego, zaproszenia, drobna korespondencja, karty wizytowe, weksel, podatek mieszkaniowy, państwowa pożyczka premiowa z roku 1920, kartki żywnościowe J.T. i członków rodziny, karta poboru nafty, karta na węgiel, świadectwo na prawo zakupów, banknoty

1888–1941, rkp., masz., druk, 2 fot., j. lit., niem., pol., l., k. 151

Uwaga: Część materiałów naklejona na karty zeszytu

6. I. Rutkowska *Józef Trzebiński*

A. Trzebińska Wróblewska *Mój ojciec. Wspomnienia o Józefie Trzebińskim profesorze Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie*

Wspomnienia o J. T.

1974, b.d., masz., druk, fkp., sz., ss. 238–239 + 93